

Noart plostu, atspārnot čiekuru. Austrumvidzeme

“Impex”, “Storenso”, “Smiltene koks” – Smiltēni izbraucot, pavīd kokapstrādes firmas, kur pilsētiņas vīriem rūpīgi strādāt un ģimenei naudiņu pelnīt, agrāk gan Smiltēnē varenāk un lustīgāk dzīvojuši. Kārlis Kundziņš pirmās brīvvalsts laika grāmatā “Smiltene” satraucas, ka tirgotājiem te ir labi ienākumi no alkohola. “Uz to Smiltēnē ir nodibināts vajadzīgais avots, monopola noliktava. Mūsu valdība zin, ka tā ir pātaga, sadzīt visvairāk ieņēmumus valsts kasē. Viņa apzinās un apmierinās, ka to darīdama tā aizturot nelietīgās “kandžas” tecināšanu. (..) Tirgus dienās un svētku laikā mūsu citādi diezgan klusā Smiltene ir traucēta no riebīgu dzērāju trokšņa un pa ceļa malām, arī pašā baznīcas dārzā, rēgojas kā ķēmi viens vai otrs no nokusušajiem.” Katrai pilsētai jau ir savi skaistākie gadi, bet tā godība tomēr reiz beidzas, nav vairs ne septiņu krogu, ne alkohola noliktavas, Smiltēnes vīriem nekas cits neatliek kā strādāt pilsētiņas kokapstrādes uzņēmumos.

Minēto Smiltēnes baznīcu, tās torni ir atjaunojis Mārcis Sārums, kas pirmās brīvvalsts literatūrā pa laikam tiek dēvēts par pēdējo lībieci. Te ir patīkami atzīmēt, ka lībieši tomēr noturējušies arī līdz šai dienai. Smiltēnes baznīcas tornis ir viens no pēdējiem Sāruma darbiem, 1859. gadā sācis to atjaunot, viņš sasirga un ne cik vēlāk mira.

Smiltēnē Lazdukalnā ir patiesi glīts un akurāts 21 m augsts skatu tornis, no kura var pārskatīt, uz kuru pusi tālāk doties. Un tālāk var doties uz mazpilsētas mērogiem neierasti lielo parku aplūkot Smiltēnes pilsdrupas, kazaku kadiķus un robīnijas. Un var doties uz pilsētiņai piegulošo Cērtēnes pilskalnu.

Cērtēnes pilskalns starp tik daudzajiem baltu pilskalniem izceļas ar savu pārdomāto vides plānojumu. Pilskalns atrodas Cērtēnes krastā (tikusi saukta arī par Pavāru upīti). Netālu ir Klievezers. Šo upīti pilskalna iemītnieki savulaik ir pakļāvuši inženiertehniskām aktivitātēm. Pie pilskalna tā tikusi aizdambēta ar gana pamatīgu dambi, tā novirzot ūdeņus riņķī pilskalnam apmēram desmit metrus dziļā grāvī. Dambis bijis kādus simts metrus garš. Nav ziņu, ka tik liels līdzīga veida hidrotehnisks būvējums būtu manīts vēl kādā no pilskalniem. Tātad te nav bijusi sveša inženieriska domāšana, nav bijusi sveša akurāta darbu koordinācija, kas ir pretrunā ar stereotipiem par baltu pieticīgajām intelektuālajām spējām. Šāds būvējums liecina arī par militāru domāšanu, vienpus pilskalnam 10 metrus dziļā grāvī ir novadīti upes ūdeņi, otru pilskalnam bijusi purvaina vide, tātad pilskalns bijis iebrucējiem grūti pieejams. Dambja vairs nav, bet tā vieta ir manāma un ir izsekojams, kā plūduši Cērtēnes ūdeņi. Pilskalns, ja tā var teikt, ir dizainiski pārdomāts, pats pilskalns un vaļņi ir samērīgās proporcijās, nekā lieka, lielas lakoniskas līnijas.

Pirmās brīvvalsts vēsturnieki neizslēdz iespēju, ka tieši Cērtēnes pilskalns ir bijis Tālavas valsts centrs. Pilskalnā ir iekārtota ugunsкура vieta, soliņi, norādes, drīz būs koka trepes līdz virsotnei, par to domā sabiedriskā fonda “Krustceles” iedibinātāji Jānis un Anna Dingas, kas pilskalnu pieskata un labprāt jums visu izrādīs un pastāstīs.

LVM Silvas iecirkņa vadītājs Jānis Platpīrs mums parādīja arī **Gulbīšu upurakmeni**. Kad tur bijām, akmens stāvēja apsnidzis balts, kā piemineklis, kas pārklāts ar audumu pirms svinīgas atklāšanas. Tas atrodas Gulbīšu mežā, tuvākās mājas ir “Gulbīši”, tās ir kādreizējās mežsarga mājas, kuru vārdā sauc mežus un arī akmeni. Akmenī ir t.s. mulda, ūdens, kas tajā sakrāties, dziedinājis acis, izdziedinātie muldā metuši monētas, cik nu kurš varējis atļauties. Turpat netālu ir vieta, ko apkārtnes ļaudis sauc par Jura baznīcu. Tas ir tikko manāms paugurs,

kuram riņķī ir vecas, pamatīgas egles, kas vedina domāt, ka šī egļu apla vidū ir bijis kāds svētnams. Vecāki ļaudis zinot stāstīt, ka šai vietā bijušas arī kādas drupas.

Platpīrs stāstīja, ka viņa iecirkņa mežos nesen atzīmēts vēl viens iespaidīgs akmens – Pārkalņu naudas akmens, netālu no **Niedrāja ezera**. Šis 20 hektārus lielais ezers ir LVM pārvaldījumā, tīrs, dzidrs ūdens, mežsaimnieki ezera krastos ir ierīkojuši atpūtas vietas, var iekārtoties ar teltīm. Vienu krastu apsaimniekot nedrīkst, tā ir biotopu teritorija. Niedrājā ir atrasta kāda ellīgi veca vienkocene, kas kārtējo reizi jauc galvu vēsturniekiem baltu ģenētikas jautājumos.

Trikātā, kur, iespējams, atradusies Tālivalža Beverīna, no kuras kontrolēja gana lielas zemes, kur vienojās par svarīgiem diplomātiskiem līgumiem, nu ir izteiksmīgas akmens drupas, pilskalna vidū estrādīte ar tādiem kā tautiskiem dekorējumiem, miesta centrā stāv treileris ar zivju produkciju, netālu žigulītī sēž vīrs zemessarga formā un ar CNN cepurīti galvā, turpat veikals “Zelta auns”, pie ziņoju dēļa “Meža īpašnieki! Pārskats par 2003. gadā saņemtajos apliecinājumos minētajām darbībām jums jāiesniedz Strenču mežniecībā līdz 2004. gada 1. febr. Trikātas pašvaldības telpās šos pārskatus jums palīdzēs aizpildīt un pieņemt Strenču mežniecības mežsargs Aigars Ziemulis.” Ap Trikātu lielu meža masīvu nav, toties ir **“Atpīļu” upurozols**.

Azartiskais senvietu un akmeņu pētnieks Ojārs Ozoliņš “Atpīļu” ozolu sauc par “izziņas koku” un salīdzina to ar babiloniešu, acteku simboliskajiem kokiem, viņš uzskata, ka ķeltu druīdiem un senbaltu krīviem ozoli ir kalpojuši kā pasaules kosmiskās kārtības izziņas koki, tāpat kā Japānā apelsīnu koks, Tuvajos Austrumos sikomore, Buda zem līdzīgas jēgas koka guvis apziņas paplašinājumu, ģīru mitoloģijas tēls Tomass pēkšņi ieguvis gaišreģa spējas, arī Višņu bieži attēlots sēžam zem koka, kura augļi simbolizējot augstāko gudrību, arī nākotnes redzējumu.

Šādas pasaulīgas paralēles meklēt Ozoliņš sācis, kad atklājis “Atpīļu” ozola apkārtnē esošos akmeņos noteiktu sistēmu, tie ne tik mazā teritorijā it kā veidojot divus vēdekļus, kas vērsti noteiktos astroloģiskos virzienos. Te pie ozola tālād varētu būt bijusi sena debesu observatorija, kurā debesu ķermeņi vēroti kā tēlu sistēma, kura neizbēgami ietekmē visu, kas notiek uz pasaules. Ozoliņš ir arī izpētījis, kā dažādos laikos dažādas civilizācijas ir traktējušas zvaigznāju tēlus (piemēram, Herkulesa zvaigznāju) un kā šai kontekstā iekļaujas seno baltu vērojumi.

Ozola apkārtmērs ir 7,8 metri, pamatīgajam stumbram ir palikuši vien divi zari. Koks ir aprūpēts, apkārtnē sakopta. Pie koka ļaudis nesuši ziedojumus vēl 19. gs. beigās.

Vēl viens pamatīgs ozols ir netālu no Jērcēniem, “Kaņepju” dižozols, kura stumbrs – 9,2 m – ir viens no resnākajiem Baltijā, arī Ēveles pagastā ir viens pamatīgs ozols, “Staišu” dižozols, izceļas ar savu īpatnējo vainagu, apkārtmērs 7,9 m.

Trikātā pēc Eniņa datiem (žurnālā “Vide un laiks, 1999) ir arī divas no trīs dižākajām Latvijas kļavām, tā dižākā ir pie “Rūtiņu” mājām (140 gadu veca, apkārtmērs 5,60, augstums 23). “Rūtiņu” mājās, cik manījām, rosījās galdnieki, līdz 30. gadiem tur bijusi t.s. nabagmāja. Kļava Trikātas parkā tiek uzskatīta par trešo dižāko Latvijā, bet otra dižākā kļava arī atrodas Valkas rajonā, pie Palsmanes mācītājmājas.

Plostnieku termini nu vairs pavīd vienīgi Plostnieku svētkos – *kumburbaļķis, noart plostu, plene, barikāde, grimstošo baļķu plosts* – tādus plostnieku izteicienus vairs var dzirdēt vien **Strenčos** un arī tikai Plostnieku svētkos. Piemēram, *noart plostu* nozīmē to lēnām apstādināt, iegremdējot no pēdējā plostā ūdenī baļķi, kas ardams upes dibenu, plostu karavānu lēnām apstādina. Ja bremzēts tiks par strauju, plosti var no rāvieniem izjukt. *Barikāde* ir upē sastrēguši un sagrūdušies koki, plostniekiem tādas barikādes, stāvēt ūdenī, ar ķekšiem nācās jaukt ārā, smags fizisks darbs.

Plostnieku terminus zina arī Strenču domes vadītāja Velga Graumane. *Ragatas*, – viņa saka. Gar ragatām viņa bērnībā pāri Gaujai peldējusi, tā esot saukuši pāri upei novilkto aizsprostu, lai pludinātie baļķi tālāk nepeld.

“Mēs esam mežu vidū, no visam pusēm ir mežs, vēl mums ir Gauja un dzelzceļš”, saka domes priekšsēdētāja. Strenči ir pilsētiņa, kuru iedibinājuši meža cirtēji un plostnieki, Strenči atrodas vienā no lielākajiem un blīvākajiem mežu masīviem Latvijā, kas sākas pie Valmieras un iestiepjas Igaunijā. Strenčiem ir īpatnējs lakonisks ģerbonis, kura simboliku, nezinot vēsturisko fonu, ir grūti atšifrēt, tajā nav ne zobenu, ne putnu, ne ozollapu, uz zila fona četras horizontālas līnijas un trīs rombiņi apakšā – līnijas simbolizē kokus, kas tiek pludināti pa Gauju, rombiņi – dzelzceļu, bet kāpēc tieši rombiņi, neņemot skaidrot. “Strenčos vecie plostnieki, – teica Graumane, – ir aizgājuši tālākos medību laukos. Tagad bija septītie Plostnieku svētki, bet kad mēs rīkojām pirmos, bija vēl dzīvi divi vecie vīri, kas ierādīja, kā plosts sienams un citas amata prasmes. Mums, te ir vienīgā vieta Latvijā, kur tiek uzturētas plostnieku tradīcijas. Plosti tiek sieti pie Valkas – Smiltenes ceļa tilta, gandrīz pie Igaunijas robežas, tad plostnieki peld pa Gauju kādus 35 kilometrus un svētku dienā – maija trešajā sestdienā – stāj krastā Strenčos. Plosts brauc trīs dienas, tad te pilsētā tiek sagaidīts ar spēlēšanu un dziedāšanu – pēdējo reizi bija Jūras spēku orķestris no Liepājas, tie plostnieki arī paši māk dziedāt, viņiem ir savs akordeonists, tad te visas dienas garumā ir plostnieku zupas un plostnieku spēles.

Mēs esam atraduši kontaktus un iestājušies starptautiskajā plostnieku asociācijā, tajā ir Vācija, Zviedrija, Spānija, Portugāle, Dānija, Somija un tā tālāk, mēs esam vienīgie, kas tur ir no bijušās Padomju savienības. Dalības naudu mēs varam samaksāt, bet kad ir jābrauc uz asociācijas asamblejām, tad mums ir problēmas. Ja mums būtu līdzekļi, mēs varētu vienu asambleju sarīkot Strenčos, tad būtu vieni vērienīgi Plostnieku svētki ar plostniekiem no visām asociācijas dalībvalstīm.”

Nu jau Plostnieku svētkos ir arī sava “Vakara mūzika”, kad kāda lakstīgala ar muzikantiem laivā peld pa Gauju un skanīgi dzied un tiek spēlētas tautā mīlētas dziesmas. Šī “Vakara mūzika”, sākot ar Plostnieku dienu, Gaujas krastos ir klausāma katru sestdienu līdz Pilsētas svētkiem, kas tiek rīkoti augusta pirmajā sestdienā. Laikam gan šī muzicēšana ies plašumā, jo tiek labi apmeklēta un ienes pilsētiņai tūristu naudu. Domājams, ka netālā nākotnē “Vakara mūzikas” stundās pa Gauju uz vairākiem savienotiem plostiem peldēs simfoniskais orķestris un operas mākslinieki. Uz pirmā plostā stāvēs diriģents savā pultī, uz nākošā plostā – pirmā vijole un citi vijolnieki, tad atkal uz sava plostā – operas mākslinieku grupa, tālāk dažādi pūtēji, uz pēdējā plostā izvietosies bundzinieks ar timpāniem un vispār visu savu lielo sitamo instrumentu komplektu. Mūzikas cienītāji varēs sēdēt Gaujas malā, saulei rietot, klausīties skaistajās skaņās vai palasīt kādus skarbākus plostnieku memuārus, kādi pieejami pašvaldības ēkā iekārtotajā ekspozīcijā.

“Trešdien, 1960. gada 8. jūnijā. Šorīt vīri, uz šanci ejot, izskatās kā velnam caur pakaļu izrauti. To saucot par “pohu” vai “pohmaļugu”. Darbā šodien galvenais ir “zakurkas”, un tikai pa retam strādājam. Jau deviņos atnes pirmās “baterijas”. Minhauzens pastāsta, ka vakar viņš vienu lecīgu Siguldas velosipēdistu bez velosipēda nolidinājis lejā pa tilta krauju, bet šis esot palicis dzīvs un pēc nelielām pārrunām esot skaistā stilā aiztraucies uz sava jājamā. Ērika spilvens šorīt izskatījās it kā būtu pa nakti pārkrāsots sarkans, jo viņš vakar krītot laikam sadūris ar kādu ķeksi savu degunu”.

Nāc mīļotā
meiten' līdzī cīniņā,
Ņem nāvīgo asmeni
rociņā. Mēs daudz
cietuši strādnieki...

Priedi ar šādu tās stumbrā iegrebtu tekstu – iegrebtu vecajā rakstībā – atrada ornitoloģe Ilze Vilks. Tas ir fragments no skaistas, leģendāras piektā gada nemiernieku dziesmas. “Mums briesmīgi skauģi un naidnieki/ Mūs savienos plūstošās asinis,/ Tas būs mūsu svētītājs priesteris./ Un ieroču troksnis būs mūzika, /Par laulības zīmi būs brīvība./ Cik liela gan ira šī pasaule, /Cik maza priekš tās tu, meitene./ Es lielu pret mazu atdotu,/ Lai tevi tik sauktu par mīļotu./ Kad kritīsim sīvajā cīniņā,/ Mums alga būs dzīvājo piemiņa./ Nāc, mīļoto meitēn, sniedz skūpstu vēl,/Lai mirstot nav nejūstas laimes žēl!”

Kādus trīs kilometrus no Strenčiem gar Gauju ir iekārtota **viena no saistošākajām meža takām**, kādas līdz šim ir mītas. Tā kopumā ir 40 km gara, to daļēji var izbraukt ar auto, var izstaigāt kājām, laivu braucēji var atstāt laivu atpūtas vietā. Taku iedibinājuši Valkas virsmežniecības ekoloģe Iveta Ence un LVM Strenču iecirkņa mežkopis Vilis Krūmiņš. Taka sākas ar šo 160 gadus veco priedi. Abiem takas iedibinātājiem savas versijas, kad šāds iegrebums priedē varēja rasties. Uzzinot par priedi, Ivetai zvanījies kāds vīrs un stāstījis, ka viņa tēvs un citi katordznieki 1946. gadā vesti no Belomorkanāla darbiem uz Narvu, tēvs un vēl pieci vīri izlēkuši no vilciena ārā un iebēguši mežos. Tēvs viņam zinājis stāstīt, ka kaut kur mežā pie Strenčiem viens no izbēgušajiem – tas vecākais – kokā iegrebis tādu kā vēstuli. Viņš esot atrasts mežā miris pie kādas priedes. Iveta domā, ka tieši šī ir tā priede, ka šis vīrs, laikā, kad vēl lietojuši veco ortogrāfiju, bijis pusaudzis, un tāpēc vēlāk mācējis iegrebt ar nazīti dziesmu vecajā rakstā – lai glītāk. Bet Vilis Krūmiņš domā, ka dziesmas vārdi kokā iegrebtu laikā no 1905. – 1919. gadam, jo 46. gadā šādas dziesmas neviens vairs nedziedāja un neatcerējās. Turklāt “ja cilvēks ir atgriezies no Belomorkanāla, diez vai viņš tā būtu rakstījis, par to varēja aizsūtīt atkal.” Vilis Krūmiņš strādā mežā no 1955. gada un kopš tā laika ir sācis vākt literatūru par mežu, viņam ir vai viss, kas latviešu valodā izdots no 1850. gada. Tamdēļ viņš zina arī tādus faktus un pieņēmumus, kādi parasti cirkulē vien vēsturnieku aprindās. Piemēra, ka Strenču apkārtnē, kur atradies nozīmīgs nacionālās pretošanās kustības štābs, it kā vajadzētu būt noslēptam arhīvam. Kara muzeja speciālisti to esot meklējuši te vairākkārt. Dokumenti esot salikti pienakannā, kanna aizziegēlēta un norakta. “Šais mežos, – teica Krūmiņš, – bunkuri un ierakumi ir katrā meža kvartālā. Bet jāsaprot arī viens, ka par šīm aktivitātēm bija zināms arī čekai, viņi centās iefiltrēt savus cilvēkus, un mēs nezinām, vai šo arhīvu jau nav izrakusi čeka savulaik.”

Takas maršrutā ir arī piecas īpatnējas taisnstūrains bedres, visas vērstas vienā virzienā, visām sienas izliktas ar akmeņiem. Nav īsti skaidrs, kādiem mērķiem šīs bedres kalpojušas, varētu būt militāriem mērķiem, bet ierakumus un bunkurus ar akmeņiem izlikt nebūtu vajadzīgs. Valmieras novadpētnieks Ojārs Ozoliņš nonācis pie secinājuma, ka šajās bedrēs varētu būt glabāti muitas mesli, turklāt tās varētu būt ierīkotas pirms kādiem 1000 gadiem, kad apmēram šais vietās bijis slāvu, baltu un somugru teritoriju robežpunkts, kad galvenais transporta ceļš te ir bijusi Gauja. “Bedres varētu būt no Tālavas laikiem, – teica Ozoliņš, – kad gar Gauju gāja tirdzniecības ceļš. Arī pie “Krāčiem” senkrastā ir saglabāties pagrabs, kur glabātas preces. Kamēr tika līdz Pleskavai un Novgorodai, kaut kādus “kempingus” taču vajadzēja pa ceļam.” Akmeņi bijuši klāti apaļkokiem, bet tie tur varētu būt parādījušies vēlāk. “Jebkurā gadījumā, – tā Iveta Ence, – šīs bedres ir ierīkotas tāpēc, lai kaut ko slēptu.”

Mazliet tālāk pie “Vecmājām” savulaik ir uzietas kādas trīsdesmit apaļas bedres ar laukakmeņu šķembām gar malām. Tās gan ir pētījis arheologs Juris Urtāns un nonācis pie secinājuma, ka te 19. gs. sākumā plēsti akmeņi. Akmenim riņķī izrakta bedre, tad uz tā vai ap to kurta uguns. Kad akmens sakarsēts, gāzts virsū ūdens, lai tas sasprēgā. Līdzīgi procesi notiek ar mūsu zobiem, kad mēs dzeram karstu kafiju un uzēdam saldējumu. Šķembas plēsēji izvietojusi turpat ap bedrēm. Tas ir joprojām aplūkojams, tas izskatās patiesi īpatnēji.

Takas gaitā mežā ir vēl kādi cilvēku roku izvietoti akmeņi, it kā ar akmeņiem iezīmēts ceļš, dažviet akmeņi izvietoti puslokos, ar lielāku akmeni pusloka vidū. Vilim Krūmiņam ir bijusi iespēja pētīt 200 gadus vecus barona Lēvensterna īpašumu plānus, nekādu māju tai laikā un arī vēlāk šais mežos nav bijis, tāpēc akmeņiem iezīmētam ceļam nav praktiskas nozīmes, tie nevarētu būt arī līdumnieku krauti akmeņi. Tāpat kā tik daudzajiem noteiktā sistēmā izvietotajiem akmeņu krājumiem Latvijā arī šiem noteikta skaidrojuma nav.

Apkārtnes meži – Oliņu mežs, Saules meži, te ir Saules mežniecība – piederējuši jau minētajam Lēvensternam un viņš tos iegādājies medībām. 1882. gada decembrī te medījis arī Krievijas imperators Vladimirs Aleksandrovičs, ir saglabāties Lēvensterna likts obelisks par godu šīm medībām. Pie “Vecoliņu” mājām ir medību nama akmens drupas, Lēvensterns te būvējis veselu ēku kompleksu medību vajadzībām. Vilis Krūmiņš rāda dažādas jancīgas zīmes uz mūra akmeņiem, iekaltas 19. gs., piemēram, vardi.

Pa dabas taku var izstaigāt un aplūkot arī dabas retumus. Pie Gaujas vecupes, kuras

stāvošajos ūdeņos, vasarās ziedot skaisti smird elši – balti, adataini ziedu čemuri, ir Kaķu dižpriede (3,05 m), kas pēc Eniņa datiem ir vecākā priede Latvijā, 360 – 370 gadus veca; pie Vecrāmnieku mājām ir vēl viena iespaidīga, vizuāli īpatnēja priede ar četriem nokaltušiem un vienu dzīvu zaru; 300 gadus veca nokaltusi dravas priede ar bišu dori – tā ir reta parādība, priedes kā bišu koki izmantotas reti; Oliņu avots, uz kuru pēc tīra ūdens ar kannām un pudelēm brauc Strenču un Sedas iedzīvotāji, te ir gana ko redzēt. Apceļojot Strenču apkārtni, ir vērts iekļaut savos maršrutos šo meža taku. Ja iesiet ar kājām, tai var droši ieplānot visu dienu. Ja gribat pavadoni, jāsazinās ar Valkas virsmežniecību.

Pie Vijas ietekas Gaujā saklausu ceļabiedru, divu putnu mīlētāju zinīgas runas fragmentu, kad tie veras Vijas pusaizsalušajos ūdeņos.

Eglītis: Kāpēc nav ūdensstrazdi?

Vilks: Jā, ūdensstrazdi te nav, te ir zivju dzenis, es nezinu kāpēc te nav ūdensstrazdi.

Šī ir skaista vieta, kur acis papriecēt, tāds pēkšņs plašums iznirst no meža, **Kankarišu iezis**, mājas ar pirtiņu uz tādas kā pussalas, bijušas dziņnavas – gandrīz kā pie Rasmus Rozītes Amatā, ūdensstrazdu nez kāpēc nav, toties ir zivju dzeņi, vakara saule, klusums un skaisti piesniguši koki abu upju krastos.

Vijciema baznīca mūs ieinteresēja tāpēc, ka tas ir viens no skaistākajām koka dievnamiem, apšūts ar koka zvīnām, apses lubiņām. Akurāts, pacietīgs koka amatnieku darbs.

Draudzes pārstāve Līvija Egle zināja stāstīt, ka 1852. gadā celtā baznīca restaurēta 1992. gadā. Tad vecās lubiņas ņemtas nost, Rīgas etnogrāfiskā brīvdabas muzeja vīri, kas kaut ko saprot no koka būvēm, Kārļa Apiņa vadībā turpat Bilskas mežos meklējuši un cirtuši apses, veduši uz Rīgu ķīmiski apstrādāt, tad atkal veduši atpakaļ. Feldmaņu ģimene, kuras saknes meklējamās Vijciema pusē, bet kuri tagad mīt Vācijā, atveduši no turienes īpašu lubiņu griežamo mašīnu, tā nu baznīca apšūta no jauna. Līvija arī atceras, ka toreiz alpīnisti Teodors Ķīrsis un Imants Zauls saukti palīgā torni restaurēt un elektrību ievilkt. “Šosvētdien mūsu draudze aizlūgs par visiem pasaules alpīnistiem, lai Dievs viņiem kalnos palīdz.” Vispār baznīca ziemā netiekot apdzīvota, jo tajā nedrīkstot ierīkot apkuri, tad koks svīdīšot un bojāšoties.

Vijciema baznīca ir rets koka arhitektūras paraugs. Tāda eleganti pelēkzila debesu zivs, kas peld starp izteismīgām priedēm.

Vijciemā ir saglabāta čiekurkalte, no 19. gadsimta. Kad izceļojušies pa piesnigušiem mežiem, ziemas vakara tumsinā tur nonācām, mūs pārņēma omulība un mājīgums. Tāds glīts pasaku namiņš, tīrs, silts, divi vīri izmetušies kreklos vāķī čiekurus, čiekuri tur ir milzums, tie krakšķ un sprakšķ dažādos toņos un dažādās intonācijās. Doma, ka tie varētu nebūt dzīvas radības, nemaz neienāk prātā. Nekur citur jums Latvijā nebūs iespēja iegāzties vai ierakties lielā čiekuru kaudzē. Process, kā šeit izsilda, izkrata, izmāna no čiekuriem sēklas, ir tieši tāds pats kā pirms simt gadiem. Kad čiekuri ir atvesti no, piemēram, Rankas vai Mežoles, tos te vispirms sabāž maisos, piekarina pie ķēdes un ar ratu pa lūkām uzvelk trešajā stāvā. Tad tos no trešā stāva pa audekla šļaukām atkal laiž lejā otrajā stāvā tādos kā vāveres riteņos, sešos kaltēšanas cilindros, tajos čiekuri tiek kādu nedēļu kaltēti, kratīti un ripināti. Čiekuriem krakšķot, sprēgājot un lamājoties, cilindri vairākas reizes dienā tiek griezti, tā izkratot ārā tiem pēdējās sēklas. Katrā tādā cilindrā iet iekšā astoņi spaiņi čiekuru, tie ir astoņi hektalitri, čiekurus, izrādās, mēra hektalitros. Kaltēšanas kamerā tiek uzturēts 50 grādu karstums. Kad sēklas no čiekuriem dabūtas ārā, tās *jāatspārno*. Tam čiekurkaltē atkal ir savs vēsturisks agregāts. Šajos čiekuru kratīšanas un sēklu atspārnošanas procesos te vienmēr iztikts bez elektrības, elektrība gan 1992. gadā ievilkta, bet tikai tāpēc, lai nebūtu jāstrādā kādu petrolejas lampu gaismā. Ar darbiem te tiek galā divi vīri – Ilgarts un Ivars Paleji, tēvs un dēls. Viņi tātad sarūpē sēklu, ar ko stādīt jaunus mežus, viņi arī labprāt uzņem ekskursantus, nodemonstrē visus darba procesus un pastāsta čiekurkaltes vēsturi. Te vēlreiz jāuzsver, ka Vijciema čiekurkalte ir vienreizēja parādība ne tikai Latvijā, viss aprikojums un darba metodes te ir saglabājušas no 1895. gada, kad čiekurkalte dibināta. Tā darbojusies līdz 1967. gadam, kad novērtēta kā nerentabla. 1992. gadā, kad tika nolemts, ka Vijciema čiekurkaltei ir kultūrvēsturiska vērtība un ka tā nemaz tik nerentabla nav, tās darbs tika atjaunots. Dīvainā

kārtā nekas nav ticis izdemolēts. Latvijā ir vēl divas čiekurkaltes, Rendā un Kalsnavā, bet tās ir modernas, tur nebūs tās vēstures smakas. Vijciema čiekurkaltē blakus citiem vēsturiskiem atribūtiem ir arī sēklu ekspozīcija, kas ļauj izsekot, kādus tik kokus mūsu mežinieki nav mēģinājuši ieaudzēt Latvijā – Ķīnas citronliānu, trīsdaivu irbeni, kizilu, irbeņu lapu fizokarpu, rumēlijas priedi, Kanādas rumlokegli, Japānas lapegli. Kas no tā visa te var augt un kas nevar, to konstatēs tikai mūsu mazbērni.

Ceļojot pa Ziemeļvidzemi, Vijciema čiekurkalte noteikti ir jāapmeklē, ja nav intereses par čiekuriem un vēsturiskām smaržām, tad jāņem vērā, ka tur kaltēšanas cilindros, tais vāveru riteņos, varbūt ir iespējams apžāvēt lielāku porciju vistiņu, vismaz Paleji stāsta, ka reiz pie viņiem esot ieradies kustīgs kā vāvere vīrs ar palielu sēņu kravu un vaicājis vai nevar tās ziemei sažāvēt.

Vijciemā sākas **Mārkalni**, top projekts par Mārkalnu ainavu liegumu. Mārkalni ir lielas iekšzemes kāpas. Tur medņi riesto, tur ir skaisti priežu sili, tā ir viena tāda vieta Latvijā, kur var omulīgi apmaldīties, paugurs pie paugura, ieplakas ar maziem purviņiem, priede pie priedes, šķiet, ka aiz nākamā paugura gan vajadzētu būt jūrai, bet visapkārt ir meži, vienīgi meži. Mārkalni lielākoties atrodas LVM Ezeru iecirknī. Tas ir viens tāds iecirknis, kur meži ir visblīvākie, lielāki vienlaidus meži ir varbūt vienīgi Ziemeļkurzemē un zem Jaunjelgavas, Aizkraukles. Šo Vidzemes mūža mežu – kā tie dažkārt tiek dēvēti – strēle sākas pie Valmieras un, iedama plašumā Strenču, Valkas virzienā, iestiepjas Igaunijā. Ezeru iecirkni vada Vitauts Vilks. Vitautam ir asa redze, viņš daudz ko ierauga ar acs kaktiņiem. “Redz, kur mednis, – viņš pēkšņi izsaucas un lēnām turpina stāstīt. – Vislabāk jau, kad rieta laikā gadās trakais mednis, viņš īsti nesaprot, vai tu esi konkurents vai kas cits, viņš var mesties arī virsū, viņam aiziet kaut kas ciet, nav arī īsti noskaidrots, kāpēc ar medņiem tā notiek. Man pašam ir bijis, ka gribu aiziet pakaļ uz mašīnu fotofilmai un mednis man šņākdams lido pakaļ, medņi uz riestu reizēm lido, reizēm iet ar kājiņām.”

Vitautam ne tikai tāpēc ir asa acs, ka viņš pieradis kā mežsaimnieks dabas nianšes redzēt, viņš no 12 gadu vecuma fotografē, tagad viņš ir uzlūkojams kā viens no knifīgākajiem un pacietīgākajiem latviešu dabas fotogrāfiem, kas var stundām sēdēt slēpnī un gaidīt, kad parādīsies kāds putns ar izteismīgu knābi. Darīdams savus meža darbus, viņš vienmēr ņem līdzī fotoaparātu. Kā jau fotogrāfam, kuri vienmēr instinktīvi dabā meklē estētiku, ainavismu, Vitautam – arī kā mežsaimniekam – tāds projekts par Mārkalnu dabas lieguma izveidošanu šķiet tikai uzteicams. “Šie priežu sili, tā, protams, ir liela materiāla vērtība, bet kamēr es te strādāšu, tikmēr nekāda ciršana Mārkalnā nenotiks, varbūt vienīgi izlases kailcirtes.”

Netālu no Mārkalniem Kokšupītes krastā ir saglabājusies vēsturiska – Triju kungu – kupica, kuru savu robežu saskares punktā uzrakuši trīs muižnieki, veinlaicīgi tas vēsturiski ir triju pagastu – Vijciema, Valkas un Zvārtavas pagastu robežpunkts. Kā jau iegājies, mežniecību robežas centās saskaņot ar pagastu robežām, te ir arī trīs mežniecību saskares punkts – Vijciema, vecās Zīles un Cirgaļu mežniecības.

Viesturs nāk no mežinieku dinastijas un apsaimnieko gandrīz tās pašas vietas, kas bijušas viņa vectēva pāriņā. “Mans iecirknis gandrīz viss iznāk vectēva apgaitā. Kad viņš vēl strādāja mežā, man bija divi trīs gadi, tāpēc to viņa darbošanos tieši mežā neatceros, bet es dzīvoju vectēva mājā meža vidū, bez elektrības, skaisti... redz, kur vilks gājis, vairāki... mans vecvectēvs arī bija mežsargs, Pubuļi ir mūsu dzimtas uzvārds. Tur tālāk Skalu priedē ir ērgļa ligzda, bet zivju ērglis ir neakurāts būvētājs, viņam vienmēr kaut kas apgāžas vai sašķiebjas.”

Bebru iemīļotā Kokšupīte ietek **Kokšu ezeros**, tie ir četri LVM pārvaldījumā esoši ezeri, virknē cits pēc cita, tīri, mežu ieskaudi. Tie ir dziļi, tāpēc āliņģus, lai zivīm darītu pieejamu skābekli, neesot jācērt. Vitauts ierīkojis pie ezeriem atpūtas vietas ar soliem, balķiem, ugunskura vietām un konteineriem. “Varu arī palikt stipri skarbs, – viņš saka, – ja kāds te sāk cūkoties.”

Nav tā, ka šie ezeri nebūtu apmeklēti, vasarā te apkārtnes cilvēki brauc atpūsties. Vairāk ļaužu apkārtnes mežos – no Valkas, Valmieras, Rūjienas – ir sēņu laikā. Vitauts stāsta, ka pie Vijciema medību pils reiz saskaitījis simts mašīnas. Vispār t.s. Vidzemes mūža mežos ir maz apdzīvotu sētu, tā ka vietējie sēnes aplatīt nejaudā, tie ir lieliski sēņu meži.

Ir patīkami apzināties, ka Latvijā vēl saglabājušās vietas, kur var apmaldīties, vēl patīkamāk ir tādā vietā nonākt. “Te kādreiz no Rakstnieku savienības bija atbraukuši medībās, un viens dzinējs nomaldījās, viņš bija iegājis aiz attekas, tumsa nāk virsū, sākām gaisā šaut, bet neviens jau nekā nedzird, tad gājām visi naktī meklēt. Kad tu aiz attekām te ieej iekšā, ej kur gribi – visur ūdens priekšā, tumsā nu neko nevar saprast. Un jo vairāk cilvēks maldās, jo vairāk uztraucas. Te vairs medības nerīko, neviens jau nemāk iziet tās vietas. Te ir daudzi nomaldījušies, atrodas pēc ilgu stundu meklēšanas. Mājas te arī nevienas nav, es tik atceros, ka, puika būdams, pa tīrumiem un mežu dzinu te govīs iekšā ganīties.” Tā Valkas mežniecības mežsargs Jānis Gailis par Pirtsliča atteku. Ja jūs gribat apmaldīties Pirtsliči, jums vispirms, lai to atrastu, rūpīgi jāizpēta smalkākas mežinieku kartes. Kad esat tur nonākuši, jums kartes jāizmet ārā, tad varat sākt apmaldīties. Pirtsličis atrodas Gaujas ielokā Valkas rajonā, tuvākās ir mežsarga Jāņa Gaiļa mājas “Nīgi”, varbūt viņš jūs, apbruņojušos ar sausiņiem, žavētu gaļu un citiem produktiem, kurus var uzglabāt ilgu laiku, var tur aizvest un atstāt, tāpat var ar viņu vienoties, ka viņš uz jūsu izmisuma blāvieniem nereaģēs, lai jūs pilnībā varat izbaudīt burvību, ko sniedz apmaldīšanās Latvijas mežos.

Pirtsliči atrodas Gaujas atteka ar vairākiem atzarojumiem, kas veido tādu kā labirintu, gandrīz kā senlaicīgos parkos, gan bez glīti grieztām dzīvžogu sienām. Nedaudz tālāk ir t.s. Līkā atteka, arī vecā Gaujas atteka. **Pirtsliča un Līkā attekas** teritorijā ir izveidots **dabas liegums**. Nu varbūt tāpēc, lai austrālieši atkal neizdomā, ka te viņiem ir tie labākie ozoli vēsturisku burinieku restaurācijai. 90. gadu vidū Pirtsliči un Līkajā attekā ir cirsti ozoli Austrālijas pirmatklājēja Kuka kuģa restaurācijai, te ir bijuši tie labākie un piemērotākie ozoli šādiem darbiem, ar eikaliptiem jau neko daudz neiesāksi, vienīgi koalas var piebarot. Te brikšņainos Gaujas krastos patiesi ir gana pamatīgu ozolu, varenu ozolu grupas.

Iveta Ence stāstīja, ka viņi, vairāki biotopu speciālisti, šai vietā uzgājuši ozolu praulgrauzi, kas, piemēram, Zviedrijā esot pilnīgi iznīcināts. Dabas liegums te izveidots, lai pasargātu bioloģiskās vērtības, dažādus ķērpjus, sūnas, papardes, te ir manāmi trīspirkstu dzeņi, lietuvaini, lielās gauras, dzeltenie tārtiņi, te ir milzīgu ozolu grupas, liepu audzes. Liegums ir 250 – 260 ha liels. Ja jums apmaldīšanās šajā teritorijā ir sagādājusi patiesu zaļu baudu, jūs varat tālāk doties iekšā **Zemās salas dabas liegumā**, kur ainavisms ir līdzīgs.

Gaujiena daudziem pirmkārt asociējas ar Jāzepu Vītoli un tās dziesmu svētkiem, te Vītols komponējis savus darbus, te tie katrugad tiek dziedāti, arvien vairāk Gaujiena cilvēku apziņā saistās ar Ojāru Vācieti, kurš te ir mācījies. Ir jau noskanējis, ka Gaujienas apkārtnē ir sava Roma, Londona un Parīze, ir zināms, ka Zvārtavas pils sliekšnī – drošvien saimnieku pašsuģestijai – iekalti vārdi: “Te mājā laime, nekas jauns te nenotiks”. Bet Gaujienas apkārtnē ir arī kas saistošs dabas tūristiem.

“Latvijas Valsts mežu” Sikšņu iecirkņa vadītājs Normunds Vīksna savā iecirknī ieteiktu cilvēkiem izbristies pa **Melnasalas purvu**. Tur iespējams gājiens pa meža kvartāla stigu līdz Melnsalai, kas iestiepjas purvā, tad kāds loks starp akačiem un lāmām, stundu turp, stundu atpakaļ. “Bet tas tādiem Rīgas fanātiem,” piebilst Normunds. Viena daļa purva ir Igaunijā. Normunds stāsta, ka igauņu mednieki, medījot kādu zvēru, mēdzot uz kādu laiku pārlīkt robežstabu dziļāk Latvijā. Kad zvērs nomedīts, noliekot stabu atkal atpakaļ. Purvs ir viens no lielākajiem putnu centriem Vidzemē, lietuvaini, garastes pūces, tārtiņi, čakstes, rubeņi, medņi, klinšu ērgļi, mazie ērgļi, desmitiem putnu sugu. Kad putni sāk ceļot, purvā īpaši daudz zosu, kādas 20 aizsargājamās putnu sugas.

Esot fiksētas arī lidvāveres, bet 1992. gadā Dabas fonds teritoriju pārlūkojis un nonākuši pie secinājuma, ka lidvāveres Melnsalas purvā nemaz nevarētu dzīvot, “jo lidvāveres, – kā teica Normunds, – pārvietojas pa kokiem, purvā koku īsti nav, bet 90. gada taksācijā lidvāveres bija atzīmētas.”

Lidvāveres dabā redzējis neesmu, bet iedomājos tās kā ļoti fascinējošas, tas galu galā ir pārsteidzoši, ka vista, būdama putns, nespēj lidot, bet vāvere, putns nebūdama, spēj. Purvā īsti koku nav, toties 30 ha lielā Melnsala ir apaugusi bērziem, apsēm, liepām, arī riņķī purvam ir meži, tāpēc jācer, ka lidvāveres tur tomēr dzīvo.

Bet botāniķi Melnsalas purvā pilnīgi noteikti ir uzgājuši trejziedu madaras un svītrainās ūdenszāles – tās Latvijā esot redzētas tikai vēl vienā vietā.

Gaujienas apkārtnē valsts mežu teritorijā ir arī **Gaujienas priedes**. “Tik resnu priežu vienlaidus citur nav,” – saka Normunds, – tuvu izcilai audzei.” Priedes, kādi divi meža kvartāli, ir 190 – 200 gadus vecas, audze ir norobežota ar zemes valni. Gaujienas priedes iekļautas Gaujienas kompleksajā dabas liegumā, tur saimniekot nedrīkst. “Bet vajadzētu, – saka Normunds, – attīrīt valni no eglēm, izņemot ārā daļu lapukoku.”

Gaujienas priedēs kapličā ir glabāti fon Volfu dzimtas locekļi, tagad tur riņķī un apkārt slēpo un skrien Gaujienas skolasbērni.

Netālu no Melnsalas purva ir **Kalamecu un Markūzu gravas**, skaistas dolomītu ainavas. Zem augsnes slāņa apkārtnē viscaur ir dolomīts, šur tur var ievērot, ka vecākās sētās cilvēki to izmantojuši būvniecībai.

Gravas ir noslēpušās, un pārsteidzoši, ka līdzienā vietā tu pēkšņi ieej tādā kā kanjonā, ko gadu tūkstošos dolomītā ir izgrauzusi maza upīte.

Pašā Gaujienā ir vērojama īpatnēja dabas parādība – t.s. karsta piltuves, kurās pazūd **Alkšupes ūdeņi** un tālāk tek pazemē līdz Gaujai.

VĒL

Bitarīnkalns. – Kā vēstulē raksta Arturs Goba: “Bitarīnkalns vispār ir svētkalnu iekārtojuma modelis, kas palīdz izprast mitoloģisko domāšanu.” Arturs Goba ir tas labākais Bitarīnkalna zinātājs un vispār viens no labākajiem Latvijas svētvietu zinātājiem. Vasarās viņš dzīvo Vijciemā un ir vērts tur redzēt arī viņa dārzu.

Zvārtavas parks. – 7,8 ha, pārsvarā skujkoki, četras terases, ezers, tā ziemeļu pusē Zvārtavas dubultozols.

© Imants Ziedonis, Rimants Ziedonis, teksts

© AS "Latvijas Valsts meži"